

Begeleidende tekst bij een uitvoering van "Winterreise" van Franz Schubert. Deze uitvoering is gebaseerd op een specifieke selectie van liederen. Er zijn ook varianten ingebouwd op twee plaatsen.

Variant 1 – uitvoering met een groep	Variant 2 – uitvoering solo
<p>Wat brengt een gezelschap aan geoefende amateurs er toe om zich te willen vertillen aan Schuberts <i>Winterreise</i>? Om te beginnen, wij zijn liefhebbers, geen amateurs. Liefhebbers die Schuberts <i>Winterreise</i> als een waardige uitdaging zien. Een stuk met onnavolgbare melodieën, vreemde toonafstanden, complexe ritmes, lastige samenklanken. Muziek die ideaal is om je stem te ontdekken. Wat je kunt, wat je niet kunt, wat nog kan worden. Muziek die een verhaal verteld maar ook uitlokt er verhalen over te vertellen. En dat is wat we vandaag doen. Muziek en verhaal.</p> <p>Schuberts <i>Winterreise</i> ligt op een snijpunt. Afsluiting van wat we later de Weense periode in de klassieke muziek zijn gaan noemen. De bloeiperiode in de westerse muziek; Haydn, Mozart, Beethoven, (korte pauze) Schubert.</p> <p>En startschot van de romantiek. Een stijl die nog steeds zeer populair is. Het merendeel van de klassieke muziek die we beluisteren is romantisch. Popmuziek? Hoeveel popmuziek gaat er <u>niet</u> over romantiek? De lectuur en literatuur die we lezen; de architectuur waar we in wonen, de meubels waarmee we ons huis inrichten, de TV en de film waar we naar kijken. Overall romantische clichés.</p> <p>Franz Schubert is misschien wel de meest romantische componist en <i>Winterreise</i> zijn meest bekende romantische compositie. Gebaseerd op gedichten van Wilhelm Müller.</p>	<p>Romantische muziek heeft mij altijd gefascineerd. Beethoven was mij al lief toen de klassieke canon voor mij nog een gesloten boek was. En ik sta niet alleen in deze fascinatie.</p> <p>Romantische muziek vormt de hoofdmoot van wat wij consumeren aan klassieke muziek. In de populaire muziek is de overmacht van romantiek totaal; hoeveel liedjes hebben géén romantisch onderwerp? Lectuur en literatuur? U weet wel waar ik het over heb. Beeldschermen branden van de romantische onderwerpen. Zelfs de architectuur van onze huizen en ons meubilair is beïnvloed door de romantiek.</p> <p>En Franz Schubert is een van de duidelijkste en bekendste voorbeelden van een romanticus. Een van de eerste romantische componisten. En zijn <i>Winterreise</i> is zijn beste, en meest invloedrijke, proeve van bekwaamheid op dit gebied. En zijn laatste grote kunstwerk voor zijn overlijden, nog net 31 jaar jong. Ook daarin was hij wegbereider van de romantiek.</p> <p>Franz Schuberts <i>Winterreise</i> is gebaseerd op een gedichtencyclus van Wilhelm Müller.</p>

Schubert had Müller's *Die schöne Müllerin* al een paar jaar eerder op toon gezet en dat had hem enige vermaardheid gebracht. En toen in 1826 de eerste uitgave van *Die Winterreise* in Wenen uitkwam zette Schubert zich snel aan het werk. Die eerste uitgave betrof 12 van de 24 gedichten, maar dat deed Schubert niet. Hij maakte een liederencyclus van de eerste 12 gedichten, en een jaar later van de complete cyclus.

Niet alleen voegde Schubert zang en piano begeleiding aan de teksten toe. Hij verbouwde die tekst waar hij dat nodig vond om er zijn verhaal van te maken. Hij veranderde woorden, zette zinnen in een andere volgorde, verdubbelde woorden en zinnen; speelde met de betekenis van de tekst, veranderde de volgorde van de gedichten. Wijzigde de titel subtiel. Hij maakte de tragiek en drama van de gedichten voelbaar zoals het bij een echt romantisch stuk betaamd. Alles, alles deed hij voor het effect.

En wat voor effect! Deze winter reis overdonderd; sleept je mee de heldere vriesnacht in; je voelt de kou verraderlijk in je dringen; de sneeuw knispert onder je voeten, de koude Duitse winternacht is alomtegenwoordig en onontkoombaar. Een diepe, een eindeloze winternacht, geboren in liefdesverraad en eindigend in een bittere dood in totale eenzaamheid. Romantisch hè?

Ik hou van de muziek van Schubert, en zijn liederen in het bijzonder. Lieder die dan weer een simpel volkslied zijn en dan op een aria lijken; om vervolgens uit te groeien tot een mini opera met alles erop en eraan. En die op en top romantische teksten? Luister maar eens goed; zo *cheesy* zijn ze niet.

(pauze)

Het begint dus met verraad. Zijn lief heeft haar hart aan een ander gegeven, een jongeman uit een financieel beter bedeed nest. En onze held bezingt zijn leed. Hij roept het uit, hij schreeuwt zijn lijden de wereld in. Hij meldt zich bij haar ouderlijk huis maar de poort blijft dicht. Honden blaffen. Hij laat zijn lief een boodschap op de poort na en verdwijnt spoorloos in de nacht.

1. Gute Nacht

En met dit "**An dich hab' ich gedacht**" stapt onze held uit ons blikveld de donkere winternacht in. En dan er volgen nog 23 liederen. Schrik niet, we gaan ze niet alle 24 uitvoeren maar we beperken ons tot een selectie. Niet de 12 gedichten van die eerste uitgave, maar een selectie die nodig is om een compleet verhaal vertellen. Het verhaal van een romantisch aangelegde jongeman op zijn dwaaltocht om de ware liefde terug te vinden. En in die tocht beleven we als het ware de geboorte van de romantiek. We ontdekken de romantiek als bron van vernieuwing. Niet het grijs gekleurde tegenwoordige aftreksel, niet de obligate liedjes over ik hou van jou en ik blijf je trouw, niet de kasteel- of doktersromans, niet de *soaps* die onze TV vervuilen, maar hoe in het begin van de 19^e eeuw romantiek een bron van nieuwe ideeën en denkbeelden was.

De romantische muziek uit het begin van de 19e eeuw is niet alleen mooi maar ook belangrijk. Vooral de liederen van Schubert. Ze zijn de basis, het sjabloon van de populaire muziek van de 19e eeuw. Muziek die na de Franse revolutie niet alleen aan de elite was voorbehouden in hun privé concertzalen, maar die in salons en openbare zalen het grote publiek bereikte. Voorbij was de tijd dat Haydn honderden stukken schreef alleen maar om uitgevoerd te worden in de privé concertzaal van baron Esterhazy.

Vorbij is de tijd dat het muzikale genie Amadé Mozart aan de leiband van elke nuk en gril van de aartsbisschop van Salzburg moet meelopen. De tijd is gekomen voor de componist om zelf het heft in handen te nemen; zelf concerten te organiseren; zijn eigen publiek te ontwikkelen; zijn muziek zelf te kunnen publiceren en daar een inkomen aan te verdienen. En soms werd serieuze muziek zelfs volksmuziek, zoals Schubert's *Der Lindenbaum*. Voorloper én wegbereider van de moderne populaire muziek.

(weer snel) Terug naar onze jongeman. Alleen op weg, verdreven van haard en huis. Dónker is de nacht. Geen straatlantaarns, geen huiskamervensters waar een gezellig licht door naar buiten schijnt, geen koplampen van passerende automobielen of zelfs maar een fietslampje om de duisternis te verlichten. Alleen de maan en haar reflectie in de sneeuw. Áls de bewolking het toelaat want anders is het pikkedonker. Helemaal alleen en verlaten in het donker met je liefdesverdriet. Wat doe je dan als romantische jongeman? (pauze) Dan huil je. Dikke tranen. Tranen die biggelen over je wangen. Tot je eigen verwondering.

3. Gefror'ne Tränen

(enthousiast) Jeugdige overmoed, al het winter ijs smelten met de hitte van je warme hart! Romantici zijn dol op dit soort metaforen! Toen al! En wij herkennen ze meteen!

(rustig) Het rationele denkkader van de verlichting was opgevolgd door een subjectief wereldbeeld op basis van de eigen emoties. Met de Franse revolutie braken de politieke ideeën van de verlichting door. Maar juist toen met de Franse revolutie de **rede** won, of misschien wel daarom juist, wenden kunstenaars en intellectuelen zich **en masse** af van de rationele studie van de menselijke natuur, om te kiezen voor de eigen subjectieve en emotievolle ervaring. De romantische levensinstelling; een positieve kracht van vernieuwing die helaas gaandeweg tot populistisch nationalisme verwerd, en de échte oorzaak is van de eerste wereldoorlog. Een oorlog die de romantische 19e eeuw beëindigde, en de haat zaaide voor de alles verterende tweede wereldoorlog. Maar dat is een ander verhaal.

Schubert voelde de romantische tijdgeest - *zeitgeist* is ook zó'n typisch romantisch woord - perfect aan. Van eenvoudige komaf, zoon van een leraar op een dorpsschool net buiten Wenen, slim en receptief, en met een gedegen muzikale training als *Wiener Sängerknabe* en later als leerling van Haydn. Al op jonge leeftijd bleek zijn grote muzikale rijping die uitmondde in een oeuvre dat nauwelijks onderdoet voor dat van Beethoven of Mozart. Bekend met alle muzikale stromingen uit zijn tijd en zwelgend in de romantische lectuur die uit Duitsland het oude Oostenrijkse keizerrijk binnen drong. Voorbestemd om voor de klas te staan, maar hij weerstond de autoriteit van zijn vader en werd de oer **bohemien** van de muziek, wijd en zijd bekend van de salons die hij voor en met zijn cirkel van vrienden organiseerde.

(snel pratend) Onze jongeman mag wel opschieten. Hij is moe en wil en zal de herinnering aan zijn grote liefde vasthouden. Háár voetstappen op de bosbodem, nu verborgen onder een dikke laag sneeuw; het bééld van haar lieflijke voorkomen. Het ontglipt hem en dat verdiept de pijn van haar afwijzing; als zout dat in een diepe wond wordt gewreven, keer op keer. Rádeloos is hij op zoek, naar wat?

4. Erstarrung

En zo glijdt haar beeltenis uit zijn bewustzijn. Je kent dat wel: de herinnering is er nog, maar niet helder meer, ze wordt steeds vager. En vooral het gevoel verdwijnt, het wordt als het ware dof. Dat is wat Müller hier beschrijft.

En zo was het ook met muziek, toen, vóór de uitvinding van de fonograaf. Je herinnert je de uitvoering. De klanken van het concert zijn opgeslagen in je geheugen. Maar die herinnering vervaagd met de tijd. Je moet de herinnering helpen, oppoetsen, herbeleven; en waar wij grammofoonplaat, CD, mp3, DVD, download, streaming media en wat al niet meer tot onze beschikking hebben om de herinnering levend te houden, hadden ze in de tijd van de romantiek bladmuziek.

Juist in die tijd neemt het publiceren van muziek een grote vlucht. De bourgeoisie snakt naar de privileges van de aristocraten, en goede muziek thuis zelf beleven is daar een heel belangrijke van. En dat doen de mensen door de muziek zelf te vertolken, van blad. Zelf zingen, en jezelf begeleiden op de met het eerste spaargeld aangeschafte piano.

En dat verklaard ook dat het juist déze muziek is die ons is bijgebleven als dé klassieke muziek, en niet de muziek van nog niet zo lang daarvoor. Mozart ná zijn dood; Beethoven en Schubert bij leven; vereeuwigd in bladmuziek. Uitgevoerd door mensen thuis, amateurs, liefhebbers. Zo bleef deze muziek levend. Werd deel van het collectieve bewustzijn. En werd de canon van de klassieke muziek. Bach was daar al te lang geleden voor. Die moest worden herontdekt met in zijn kielzog wat we nu oude muziek noemen.

En Schuberts liederen lenen zich perfect voor deze praktijk van herhaling, van herbeleven vanaf blad. En werden misschien wel de eerste populaire muziek in de moderne betekenis van het woord. Of zoals een kenner het noemde: "*Winterreise*, het eerste conceptalbum ter wereld".

(pauze)

Met het verdwijnen van de beeltenis van zijn gedroomde levensgezellin wordt onze romantische held zich bewust van een ander beeld. Een boom, een grote lindeboom, trots een bron bij de stadspoort overschaduwend. Hij heeft goede herinneringen aan die boom, beschreef in de bast gevoelens voor menig schone meid, ontmoette in zijn schaduw vrienden en vriendinnen. Beleefde er gelukkige momenten.

Maar nu kan hij alleen maar denken aan die sterke takken. Die sterke takken die hem van ver roepen, ruisend in de wind, als hij verdooft van verdriet door de nacht dwaalt. Die sterke takken, die met gemak het gewicht van een volwassen man kunnen dragen.

Mijn gewicht. Dat kunnen ze dragen. Sterke takken...touw....takken....bevrijd...einde aan de pijn...(zucht) de wind waait spoken in zijn hoofd.

5. Der Lindenbaum

Rust. Eeuwige rust. De verleiding is groot aan het lijden een einde te maken. Maar hij hangt zichzelf niet op. Wat houdt hem tegen? Durft hij niet? Schrikt hij terug van de ultieme vraag, het ultieme antwoord, van de logische consequentie van zijn voortdurend zelfbeklag?

Want hij is niet opbeurend om naar te luisteren, onze romantische held. En die Duitse taal maakt de boodschap niet eenvoudiger te verteren natuurlijk! Het zijn onze moderne oren die moeite hebben met deze taal. Toen was het heel gewoon om te moeten lijden. Effectieve pijnbestrijders bestonden niet; niet voor lichamelijke en zeker niet voor geestelijke pijn. Dat kwam pas later in de 19^e eeuw, misschien als reactie op al die *Weltschmerz*?

Het enige dat blijft zijn de tranen, **die** wijzen hem de weg.

6. Wasserflut

(door de muziek heen, hard) Daar is het, daar staat het, het huis van mijn verraders! Zij, die mijn hart heeft gestolen! En haar verwenste burgerlijke ouders!

(belerend) Een basiskenmerk van de romantisch inborst is onverbeterlijkheid. Ook hier. Onverbeterlijke liefde omgezet in onverbeterlijke haat. Onverbeterlijk zelfmedelijden. Onverbeterlijk anderen de schuld geven van wat je jezelf aandoet. Dat zie al bij de muzikale oervader van de romantiek Ludwig van Beethoven. Onverbeterlijk doof. Onverbeterlijk eigenwijs, bijvoorbeeld in betreffende de opvoeding van zijn neef. Onverbeterlijk briljant in zijn muzikale keuzes, dat ook.

Onverbeterlijk waren toen ook de winters. Van November tot April waren de Duitse meren en rivieren bevroren en de wouden en velden met sneeuw bedekt. De opwarming van de aarde begon pas na 1850. In dat klimaat speculeerde de dichter Goethe over rivieren van ijs die in het verleden waren neergedaald vanuit de bergen om bezit te nemen van het laagland. Eerste aanzet tot een theorie van de ijstijden. Ook wetenschap kan zijn oorsprong hebben in dichterlijke vrijheden.

Maar het beekje dat in het vorige lied nog door de stad stroomt is nu bevroren. Tranen verhardt tot ijs. Ijs waarin onze held wanhopig met een steen háár naam hakt. Incantaties om zijn bloedend hart te troosten en te genezen. Maar of dat lukt?

7 Auf dem Flusse

Wat de jonge held ook probeert om zijn lijden te verlichten; het is vergeefs. De wanen zijn niet meer tegen te houden. Verpakt als 'n droom dienen ze zich aan. Een droom van voorjaarsgroene blaadjes midden in de winter. (harde stem:) Maar deze wanen gaan verder. Let op mijn woorden. Verder. Véél verder!

11. Frühlingstraum

Wann halt' ich mein Liebchen im Arm? Ik weet het antwoord op die vraag, en jullie ook, maar ja, onverbeterlijk romantisch hopen op een goede afloop hoort er bij. Romantische films en boeken, niet mijn genre zeg ik er meteen bij. Maar onontkoombaar in onze samenleving. We zoeken die romantische clichés keer op keer op. Sterker nog, we waarderen ze meer en meer getuige de boeken die we lezen, de films waar we naar kijken, de series die we *bingen*. En in deze liederen hoor je die clichés ontstaan. Vóór de romantiek waren de mensen nóóit onverbeterlijk romantisch. Ná de romantiek was er geen ontkomen aan.

Onverbeterlijk op de post wachten was toen een nieuwe ervaring. Wij kennen vele liedjes die beschrijven hoe de tere verliefde ziel tevergeefs wacht op een teken van leven van de aanbedene; van Elvis Presley tot de Box Tops en alles daartussenin. In de 19^e eeuw had je wel wat beters te doen. Werken, want anders leed je honger! Hoe vreemd moet het volgende lied, voor ons volkomen bekend terrein, dan ook bij de eerste opvoeringen hebben geklonken.

13. Die Post

Wonderlijk niet, dat hart? Niet voor ons, wij begrijpen meteen dat dit naïeve kind van de verlichting slachtoffer is van oprispingen van zijn autonoom zenuwstelsel. Hij snapt dat niet, verloren als hij is in rationeel denkkader van toen. Het zal nog tientallen jaren duren voordat het imperatief van het onbewuste en haar sturende werking middels de *nervus vagus* wordt ontdekt door de wetenschap.

Wilhelm Müller had duidelijk meer gevoel voor deze zaken dan zijn tijdgenoten. Maar Müller was dan ook een échte romanticus. Zoon van een kleermaker studeerde hij af aan het *Gymnasium*, vocht in het Pruisische leger tegen Napoleon, bezocht Egypte, steunde actief de Griekse opstand, begroef zich diep in de boeken als bibliothecaris van de hof bibliotheek in Dessau, en stierf jong, net geen 33 jaar oud; aan een hártkwaal *no less*. Hij stierf ruim een jaar voor Schubert die 19 november 1828 het tijdelijke voor het eeuwige verruilde. Schubert was nog niet eens 32. Jeugdige tijdgenoten, dat is duidelijk. En Müller schreef gedichten, gedichten die uitermate geschikt waren om op muziek te zetten, en die het wel en wee van romantische jongelieden in het eerste kwart van de 19^e eeuw tot in het diepst van hun ziel beschreven. Onbeantwoorde liefde, onbereikbare liefde, ongepaste liefde, *onliefde*, dát is romantiek!

En gevoel voor taal zat in de familie Müller. Zijn oudste zoon Friedrich Max zal enige jaren later een van de grondleggers worden van de vergelijkende taalwetenschap. Een van de ontdekkers als je wil van de Indo-Europese taalfamilie. Professor aan de universiteit van Oxford en op zijn oude dag een invloedrijk bestrijder van de ideeën van Charles Darwin.

Maar zo ver is het nog niet. Papa Müller moet de metaforen in zijn gedichten nog uitleggen. Wij hebben ons de clichés van de romantiek al zo eigen gemaakt dat wij ze beter begrijpen dan de mensen voor wie deze gedichten bedoeld waren. En dát maakt de romantiek belangrijk. Een gedicht van Shakespeare moet aan je worden uitgelegd anders begrijp je de helft van de woorden niet omdat ze verwijzen naar concepten en ideeën die ons vreemd zijn. Romantische gedichten spreken zonder uitleg tot ons, omdat de begrippen van de romantiek nog steeds deel uitmaken van onze dagelijkse leefwereld. In film en bouquet reeks zijn ze in alle tinten grijs een fundamenteel deel van onze cultuur.

Wat we niet meer aanvoelen is hoe gevaarlijk deze gedichten waren. Eigen gevoelens en ideeën belangrijker dan de autoriteit van God en Vaderland? (boos) Ernstige misvatting in het Oostenrijk van Metternich. Müllers gedichten werden veelvuldig verboden. Schubert bracht meerdere malen tijd in de gevangenis door omdat hij deelnam aan verboden bijeenkomsten. En daarin waren zij niet uniek. Nog in 1848 stond Richard Wagner op de barricaden in Dresden en gooide zelfgemaakte handgraten naar de politie.

Ook het volgende lied is nog steeds actueel. Wat als ik oud wordt? Wat moet er dan van mij worden? *When I'm sixty-four*? Tweehonderd jaar geleden ook al aan de orde.

14. Der greise Kopf

Ook grijze haren bieden geen uitkomst uit het uitzichtloze verdriet. Verder dan maar weer! De adem dampend voor je uit blazen, de verijsde sneeuw knisperend onder de voeten, de handen diep in de zakken gestoken tegen bevroren. Op je jas plakken sneeuw die langzaam ijs worden en alle leven uit je trekken.

En om je hoofd vliegt dat vervelende beest dat je krijsend blijft volgen!

15. Die Krähe

Trouw tot aan het graf, trouw tot ín het graf? Als dat het hoogst haalbare in je leven is dan ben je de weg goed kwijt.

Variant 1	Variant 2
Daar was Schubert mee bekend. In 1822 werd de diagnose syfilis gesteld en in die tijd was dat een	Ik geloof dat we even een pauze moeten nemen. Een overstap naar een andere coryfee uit de romantiek. Frans Liszt. Groot bewonderaar van

<p>doodvonnis. Hij was regelmatig ziek, steeds vaker en steeds langer. De drukproeven van <i>Winterreise</i> redigeert hij op zijn sterfbed. In zijn laatste levensjaren steeds meer toeschouwer van het leven. Observator van de mensen en hun kleinburgerlijke dromen.</p> <p>Een vooruitziende constatering want ik de loop van de 19^e eeuw verwordt de romantiek steeds meer tot kleinburgerlijk nationalisme. Juist ook in de muziekwereld. Kijk maar naar de authentieke antisemiet Wagner.</p>	<p>Schubert. Zo zeer zelfs dat hij van de <i>Winterreise</i> een piano versie maakte. Schubert hergebruikte melodieën en Bach maakte er een soort van Olympische sport van. Maar Liszt kan het ook. Luister naar "<i>der Stürmische morgen</i>". En merk op hoe deze piano versie vooruitwijst naar de romantische muziek van heden ten dage omgeeft.</p> <p style="text-align: center;">Liszt – Der Stürmische morgen</p> <p>Kort maar krachtig, zo kon Schubert, en in zijn kielzog Liszt, het ook. En met deze piano uitvoering slaan we een brug naar later als Liszt's dochter Cosima trouwt met de laatste romantische geweldenaar. Die indrukwekkende muziek maakt maar moreel totaal ontspoord. Ik heb het natuurlijk over de authentieke antisemiet Wagner.</p>
--	---

Bij hem zie je al vooruit hoe het romantische denken in de 20^e eeuw de weg zal kwijtraken in een moeras van nationale trots en terugkeer naar vermeende oorspronkelijke waarden. Grondstof voor Europa's zelfvernietiging halverwege de 20^e eeuw.

17. Im Dorfe

Burgerman's dromen zijn niet van onze held. Hij wandelt verder. Wandelen als metafoor van vrijheid. In de stad ben je onderhevig aan de wetten van de autoriteiten. In de bergen ben je vrij. Zo is de romantiek begonnen in de jaren 1770. Met de wandelingen van Jean-Jacques Rousseau ([link](#)) en de reizen van Johann Wolfgang von Goethe en Johann Gottfried Herder.

Maar juist in Duitsland was wandelen niet zonder hindernissen. Je gedichten mogen gelezen worden van Emmerich in het westen tot Lemburg in het oosten. Van Sleswich Holstein in het noorden tot in Süd Tirol. Maar daartussen ligt een Duits taalgebied dat uit tientallen staten en staatjes bestaat die het over een ding met elkaar eens zijn: jouw gedichten zijn staatsgevaarlijk! Vindt dan nog maar eens je weg.

20. Der Wegweiser

Die noch keiner ging zurück. En nooit kwam Berend Botje weerom. Zo zie je dat zulke oerbeelden, archetypen heeft een of andere Zwitserse wijsneus ze later genoemd, terugkomen in verschillende culturen en talen, in serieuze liederen en in kinderliedjes, in deuntjes en in wijsjes. En ze spreken tot onze verbeelding. Zou Müller dat toen al

hebben bedacht? Mooi beeld ook, *“treibt mich in die Wüstenei'n”*, je kunt ook horen *“in die Wüste hinein”*. Kan eigenlijk allebei. Ik vindt het mooi gevonden.

Maar ondertussen is onze jonge held aan het einde van zijn Latijn gekomen. Hij ziet een begraafplaats aan voor een herberg, de rouwkransen uithangbord van de herbergier, de grafstenen een koel bed om zich op neer te vleien. Vindt hij dan hier eindelijk de rust die hij zo wanhopig zoekt?

21. Das Wirtshaus

Weiter, nur weiter! En met een plotselinge vlag van energie rukt hij zich los van de ongastvrije herberg en kiest het wijde sop, de wereld in; tégen de wind in, de sneeuwstorm trotserend, zijn noodlot tartend, weer op weg.

Maar het is de moed der wanhoop, het is de kracht van de waanzin die hem drijft, dichter en dichter naar zijn einde.

22. Mut

Zijn wij zelf God? Dat was tweehonderd jaar geleden gedurfd om te zeggen. Nietzsche zou God pas vele jaren later dood verklaren en er mee weg komen. Waanzinnig door de syfilis, maar toch.

Het lijden duurt dan ook niet lang meer. Wat staat daar in het weiland op hem te wachten? Is dat een illusie? Een omgekeerde fata morgana die alle hoop te niet doet? Of is hij het echt, de orgeldraaier, de lierspeler, de laatste muzikant, die op onze held wacht in dat veld, blootgesteld aan weer en wind, waar het zo koud is dat de sneeuw is weg gevroren.

Is dat je bestemming? Is dat de bestemming van ons allemaal? Een naargeestige oude man met een valse hond aan zijn voeten?

24. Der Leiermann